

**AȘEZĂRILE UMANE.
ORGANIZAREA ȘI AMENAJAREA
SPAȚIULUI GEOGRAFIC**

Elena BOGAN Tamara SIMON Melinda CÂNDEA

**AȘEZĂRILE UMANE.
ORGANIZAREA ȘI AMENAJAREA
SPAȚIULUI GEOGRAFIC**

**EDITURA UNIVERSITARĂ
București**

Colecția PĂMÂNTUL – CASA NOASTRĂ

Redactor: Gheorghe Iovan
Tehnoredactor: Ameluța Vișan
Coperta: Monica Balaban

Editură recunoscută de Consiliul Național al Cercetării Științifice (C.N.C.S.) și inclusă de Consiliul Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare (C.N.A.T.D.C.U.) în categoria editurilor de prestigiu recunoscut.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

BOGAN, ELENA

Așezările umane : organizarea și amenajarea spațiului geografic /

Elena Bogan, Tamara Simon, Melinda Câdea. - București : Editura
Universitară, 2023

Conține bibliografie
ISBN 978-606-28-1595-0

I. Simon, Tamara
II. Câdea, Melinda

91

DOI: (Digital Object Identifier): 10.5682/9786062815950

© Toate drepturile asupra acestei lucrări sunt rezervate, nicio parte din această lucrare nu poate fi copiată fără acordul Editurii Universitare

Copyright © 2023
Editura Universitară
Editor: Vasile Muscalu
B-dul. N. Bălcescu nr. 27-33, Sector 1, București
Tel.: 021.315.32.47
www.editurauniversitara.ro
e-mail: redactia@editurauniversitara.ro

Distribuție: tel.: 021.315.32.47 / 0745 200 718/ 0745 200 357
comenzi@editurauniversitara.ro
www.editurauniversitara.ro

CUPRINS

CAPITOLUL I. AȘEZAREA UMANĂ, SPAȚIUL GEOGRAFIC, ORGANIZAREA ȘI AMENAJAREA SPAȚIULUI GEOGRAFIC - CONCEPTE, DEFINIȚII, CARACTERISTICI.....	9
1.1. Conceptul de așezare umană, habitat uman, sisteme de așezări.....	9
1.2. Teorii ale apariției, evoluției și dezvoltării așezărilor umane	12
1.2.1. Teoriile apariției așezărilor umane	12
1.2.2. Teoriile evoluției dinamice ale așezărilor umane.....	13
1.2.3. Teoriile dezvoltării așezărilor umane	14
1.3. Principii geografice în analiza așezărilor umane	17
1.4. Spațiul geografic	19
1.5. Organizarea spațiului geografic și amenajarea teritoriului	23
1.5.1. Organizarea spațiului geografic și a teritoriului	25
1.5.2. Amenajarea teritoriului	28
1.6. Planificarea strategică a teritoriului	31
1.6.1. Structura planificării în dezvoltarea așezărilor umane	34
CAPITOLUL II. EVOLUȚIA AȘEZĂRILOR UMANE	37
2.1. Apariția și evoluția așezărilor umane.....	38
2.1.1. Perioada preistorică.....	38
2.1.2. Perioada antică	39
2.1.3. Perioada medievală	41
2.1.4. Perioada premodernă.....	42
2.1.5. Perioada contemporană	43
2.2. Sisteme de ierarhizare și organizare ale așezărilor umane.....	46
CAPITOLUL III. AȘEZĂRILE RURALE, SPAȚIUL RURAL, ORGANIZAREA ȘI AMENAJAREA SPAȚIULUI RURAL	48
3.1. Așezările rurale - concepte, definiții, caracteristici.....	48
3.1.1. Componentele și dispersia așezărilor rurale	52
3.1.2. Tipologia așezărilor rurale	54
3.1.2.1. Tipuri de așezări rurale după spațiul geografic.....	55
3.1.2.2. Tipuri morfostructurale de așezări rurale.....	59
3.1.2.3. Tipuri de sate după situl acestora.....	64
3.1.2.4. Tipologia funcțională a așezărilor rurale	66
3.1.3. Caracteristicile așezărilor rurale în profil continental	68

3.2. Organizarea și amenajarea spațiului rural	72
3.2.1. Conceptul de spațiu rural, structura și criteriile de analiză	72
3.2.2. Tipologia spațiilor rurale.....	79
3.2.3. Metode de analiză a spațiilor rurale	85

CAPITOLUL IV. AȘEZĂRILE URBANE, SPAȚIUL URBAN, ORGANIZAREA ȘI AMENAJAREA SPAȚIULUI URBAN **93**

4.1. Așezările urbane.....	93
4.1.1. Așezările urbane - concepte, caracteristici.....	93
4.1.2. Generații de orașe.....	97
4.1.3. Forme teritoriale de organizare a orașelor și tipuri morfostructurale de orașe.....	100
4.1.4. Marile aglomerații urbane	105
4.1.5. Modalități de dezvoltare urbană	108
4.1.6. Tendințe ale urbanizării.....	109
4.2. Organizarea și amenajarea spațiului urban	111
4.2.1. Conceptul de spațiu urban – caracteristici, componente și structură	111
4.2.2. Organizarea spațiului urban	116
4.2.2.1. Urbanismul și organizarea spațiului urban	117
4.2.2.2. Zonarea funcțională a spațiului urban.....	120
4.2.2.3. Modele, metode și teorii utilizate în analiza orașelor	124

CAPITOLUL V. ORGANIZAREA ȘI AMENAJAREA SPAȚIULUI PERIURBAN..... **136**

5.1. Conceptul de spațiu periurban.....	136
5.2. Factorii periurbanizării.....	139
5.3. Delimitarea spațiului periurban.....	140
5.4. Elemente de organizare a spațiului periurban și funcțiile acestuia	142
5.4.1. Analiza componentelor spațiului periurban	142
5.4.2. Funcțiile și organizarea spațiului periurban	146
5.4.2.1. Crearea sistemului recreativ al orașului	146
5.4.2.2. Organizarea spațiului agricol și zonarea producției agricole în periurban.....	148
5.4.2.3. Funcția comercială și organizarea „comerțului periferic”	151
5.4.2.4. Organizarea rețelei de așezări.....	152
5.4.2.5. Organizarea transportului periurban.....	154

CAPITOLUL VI. ORGANIZAREA ȘI AMENAJAREA SPAȚIULUI AGRICOL **156**

6.1. Spațiul agricol și agricultura	156
---	-----

6.1.1. Factori de influență în evoluția și dezvoltarea agriculturii.....	156
6.1.2. Caracteristici generale ale agriculturii.....	170
6.2. Modalitățile de extindere a spațiului agricol.....	174
6.3. Sisteme de optimizare funcțională a spațiului agricol.....	180
6.3.1. Amenajări antierozionale	180
6.3.2. Irigații.....	184
6.4. Sisteme de lucrări agro-pedo-hidroameliorative	188
6.5. Organizarea și amenajarea terenurilor agricole.....	190
6.6. Analiza pretabilității spațiului geografic pentru agricultură, silvicultură și piscicultură.....	194

CAPITOLUL VII. ORGANIZAREA ȘI AMENAJAREA SPAȚIULUI INDUSTRIAL 200

7.1. Conceptul de spațiu industrial.....	200
7.2. Factorii de influență în localizarea spațiului industrial	203
7.3. Tipologia spațiilor industriale	208
7.4. Industria și organizarea spațiului geografic	210
7.4.1. Forme de organizare a spațiului industrial	212
7.4.2. Unitatea industrială și platforma industrială	213
7.4.3. Noi tendințe în dezvoltarea spațiului industrial.....	215

CAPITOLUL VIII. ORGANIZAREA ȘI AMENJAREA SPAȚIULUI VERDE 219

8.1. Definirea conceptului și tipologia spațiului verde	219
8.2. Principii, criterii, indicatori și funcții ale spațiului verde.....	225
8.3. Evoluția istorică a spațiului verde la nivel mondial	229
8.4. Evoluția istorică a spațiului verde în România	235
8.5. Organizarea și amenajarea spațiilor verzi intravilane (intraurbane)	241
8.6. Perspective ale spațiilor verzi	244

CAPITOLUL IX. ORGANIZAREA ȘI AMENAJAREA SPAȚIULUI TURISTIC 248

9.1. Conceptul de spațiu turistic, caracteristici, principii și criterii generale	248
9.2. Spațiul turistic litoral.....	261
9.2.1. Organizare, amenajare, obiective și indicatori	261
9.2.2. Considerații actuale și de perspectivă în turismul litoral	267
9.3. Spațiul turistic montan	270
9.3.1. Organizare, amenajare, obiective și indicatori	270
9.3.2. Considerații actuale și de perspectivă în turismul montan	276
9.4. Spațiul turistic balnear	278
9.4.1. Organizare, amenajare, obiective și indicatori	278

9.4.2. Considerații actuale și de perspectivă în turismul balnear	284
9.5. Spațiul turistic cultural	286
9.5.1. Organizare, amenajare, obiective și indicatori	286
9.5.1. Considerații actuale și de perspectivă în turismul cultural	292
BIBLIOGRAFIE	296

CAPITOLUL I

AȘEZAREA UMANĂ, SPAȚIUL GEOGRAFIC, ORGANIZAREA ȘI AMENAJAREA SPAȚIULUI GEOGRAFIC - CONCEPTE, DEFINIȚII, CARACTERISTICI

1.1. CONCEPTUL DE AȘEZARE UMANĂ, HABITAT UMAN, SISTEME DE AȘEZĂRI

Conceptul de *așezare umană* exprimă sintetic orice formă de locuire, care poate porni de la un număr minim de gospodării, locuințe, unități economice la un număr impresionant, dând naștere unei variate tipologii de așezări urbane și rurale. Aceste forme de locuire sunt determinate de caracteristici demografice, administrative, politice, geografice și fiecare poate avea anumite particularități specifice.

Dicționarul de geografie umană¹ definește *așezarea* ca locul unde se află cineva sau ceva, un grup de locuințe, construcții care alcătuiesc un mediu de viață umană, o realitate complexă care nu poate fi ilustrată decât diferențiat, atât din perspectivă istorică, funcțiile și aspectul variind în timp, cât și din perspectivă spațială.

Așezările umane sunt grupări de locuințe și oameni ce își desfășoară activitatea pe un anumit teritoriu.² *Așezarea umană* reprezintă o comunitate umană de orice rang - oraș sau sat - indiferent de mărime sau funcțiile îndeplinite, care cuprinde populația, construcțiile folosite în diverse scopuri, platformele industriale, piețele și străzile, locurile de odihnă și agrement. Așezările umane sunt rezultatul unui continuu și dinamic fenomen de umanizare a spațiilor geografice naturale, determinat de cerințele societății umane aflată pe diferite trepte de dezvoltare.

Potrivit opiniilor antropologilor și sociologilor, așezarea umană include totalitatea construcțiilor și amenajărilor realizate de oameni în scopul satisfacerii, în mod decent, a cerințelor de locuire, producție și recreere. Fiecare așezare umană exprimă, de asemenea, nivelul de adaptabilitate la condițiile naturale existente, la calitatea și cantitatea resurselor exploatabile, la problemele de natură demografică – populația fiind factorul cheie în apariția și dezvoltarea așezărilor umane.

Abordarea geografică a problemelor legate de mediile de locuire aduce în prim plan modul în care a fost modificat spațiul geografic pentru a ajunge la un anumit mod de gestionare și echipare a spațiilor geografice, de repartitie pe glob a așezărilor umane. Orice fenomen demografic legat de evoluția numerică, mișcarea naturală, migrația și structura populației conduce la schimbări în organizarea

¹ Erdeli, G., și colab. (1999), *Dicționar de geografie umană*, Editura Corint, București, p. 38.

² Cucu, V. (1977), *Geografia populației și așezărilor omenești*, ediția a II-a revizuită, Editura Didactică și Pedagogică, București, p. 165.

spațială și dezvoltarea așezărilor umane, tipologia, dispersia sau concentrarea geografică a acestora.

Sistemul de localități este definit de o asociere liberă a unor așezări învecinate, indiferent că aparțin urbanului ori ruralului, între care s-au stabilit relații de cooperare strânse, ca urmare a plasării teritoriale diferențiate și inegale dimensional și calitativ a funcțiilor, respectiv a dotărilor cu rol de loc central. Sistemele teritoriale sunt ansambluri funcționale constituite din elemente și relații care au ca finalitate atingerea unor țeluri comune. Există două mari categorii de sisteme teritoriale: *sisteme naturale*, considerate omogene și care au la bază șase componente (relieful, solul, apa, clima, vegetația și fauna); *sisteme antropice*, considerate heterogene și care sunt alcătuite din patru componente (populația, activitățile economice, așezările umane și comportamentul comunităților umane).

Fiecare așezare umană cuprinde mai multe subsisteme: un subsistem al populației, terenurilor, resurselor, clădirilor, activităților economice, cu particularități și mecanisme de acțiune proprii, care pot interfera secvențial, dar care împreună asigură funcționalitate acesteia. De asemenea, ea este definită de trei categorii mari de componente: *elemente*, *structuri*, *relații* - fiecare cu particularități proprii. Elementele reprezintă tipurile de resurse pe care se sprijină așezarea în existența sa, structurile explică prezența unei game diversificate de activități, profiluri, fizionomii urbanistice, în timp ce relațiile se manifestă cu precădere sub aspect politico-administrativ, demografic, social și economic, infrastructură.

Apariția și evoluția oricărei așezări umane este dată de valorificarea resurselor naturale existente, de satisfacerea cerințelor de locuire și de muncă, de identitatea culturală și religioasă. După specificul și ponderea activităților economice dominante, după mărimea demografică, structura fondului construit, echiparea cu infrastructură, comunitățile umane se prezintă sub două forme de organizare spațială principale:

- *Satul* (așezarea rurală) - cea mai veche formă de locuire umană, având anumite caracteristici istorice, etnografice, economice, sociale, edilitare;

- *Orașul* (așezarea urbană) - definit de Fr. Ratzel prin existența a trei elemente de bază: numărul de locuitori, activitățile profesionale dominante, concentrarea mai mare a locuințelor. Fiecare are o multitudine de forme de manifestare, ca urmare a mării diversități calitative și cantitative a condițiilor cadrului natural și antropic.

Termenul de **habitat** definește, în sens general, un spațiu geografic determinat de condițiile naturale în care un individ, un grup social, o comunitate umană se adăpostește și își poate desfășura normal activitățile esențiale pentru viață. **Habitatul uman** reprezintă teritoriul amenajat în care se desfășoară activitățile vitale, economice și sociale, ale omului. El depășește limitele perimetrului constructibil al localităților, incluzând și importante suprafețe în care se desfășoară activități de muncă, recreere sau circulație, situate în afara acestuia.³ Lévy și Lussault definește habitatul uman ca organizarea spațială a spațiilor de viață ale indivizilor și grupurilor.⁴

³ Erdeli, G., și colab. (1999), *Dicționar de geografie umană*, Editura Corint, București, p. 150.

⁴ Lévy, J., Lussault, M. (2003), *Dictionnaire de la géographie et de l'espace des sociétés*, Belin: Paris.

Cercetările geografice și urbanistice efectuate în timp și spațiu evidențiază existența a două categorii de medii sociale de viață: *habitatul urban și cel rural*. Aceste două forme de habitat uman au câteva elemente fundamentale, care exprimă relația lor directă cu mediul geografic în care au apărut și s-au dezvoltat:

- *spațiul geografic locuit* - denumit și vatră sau intravilan - desemnează, în general, teritoriul pe care îl deține orice așezare umană, care poate avea continuitate sau nu pentru etapele istorice parcurse;

- *populația* (privită în dinamica și structura sa) - prin caracteristicile demografice înregistrate în timp și spațiu a contribuit la dezvoltarea oricărui tip de așezare umană;

- *activitățile economico-sociale* - care au loc într-un spațiu geografic bine delimitat, denumit moșie sau extravilan, ce deține o mare gamă de resurse naturale și antropice, menite să deservescă zonele locuite, permițând în timp și extinderea acestora;

- *componentele circulante* - elemente aflate în continuă rulare, sub aspectul unor circuite continue, care asigură buna funcționare a așezărilor umane; aici pot fi integrate toate resursele financiare; mijloacele de transport; toate tipurile de energie folosite – electrică, termică, alternativă; majoritatea serviciilor publice și private, etc.

Prezentarea și analiza celor două tipuri de habitat se poate face în diferite maniere:

- *maniera descriptivă* - axată pe o prezentare simplă a fizionomiei și structurii așezărilor umane, prin ceea ce se poate deduce din teren, sau din imagini fotografice, video, satelitare, materiale cartografice;

- *maniera explicativă* - se sprijină pe explicarea cauzelor, factorilor de influență ce stau la baza apariției, dezvoltării așezărilor și care argumentează prezența funcțiilor în relație cu repartiția lor spațială; prin explicații de detaliu se pot înțelege fenomenele de evoluție ascendentă sau de involuție a unor așezări;

- *maniera interpretativă* - are drept scop analiza mai în detaliu a relațiilor directe și indirecte dintre componentelor naturale și antropice, influențele lor reciproce, permite elaborarea de prognoze pe termen mediu și lung; în acest context se pot face analogii între modul de apariție și dezvoltare a multor așezări despre care nu avem date arheologice, istorice, economice, culturale suficiente;

- *maniera holistică* - prin care prezentarea generală a așezărilor umane se face din perspectiva ideii că sistemul lor de funcționare și evoluție are influență directă asupra părților componente; astfel, interpretarea se face în mod integrat și nu pentru fiecare componentă separat. Această metodă este cel mai mult utilizată în analiza fenomenelor geografice, deoarece oferă o viziune mult mai completă asupra acestora.

Între habitatul urban și rural există un complex de interacțiuni. Astfel, consolidarea caracteristicilor specifice mediului urban, la nivelul multor așezări umane, a generat fenomenul de *urbanizare*. Treptat, nevoia de extindere spațială, dezvoltarea economică și demografică au determinat fenomenul de *suburbanizare*. În acest context, orașul câștigă tot mai mult din zonele învecinate rurale, pe care treptat le înglobează în structura sa.

De asemenea, apariția în jurul marilor aglomerații urbane a unor orașe mici, care să preia o parte din funcțiile economice și sociale ale marelui oraș, a condus la

aparitia fenomenului de *periurbanizare*. În marile aglomerații urbane, procesul de revitalizare demografică, socială, economică a centrelor istorice vechi, prin acordarea de noi funcții economice, culturale, turistice și prin înlocuirea populației în vârstă, cu venituri reduse, de o alta, mai tânără și cu venituri importante, a condus la apariția fenomenului de *gentrificare urbană*.

Schimbările politice și economice din țări europene ce au deținut economii socialiste au condus la modificări importante în rețeaua de așezări urbane și rurale. În acest sens se constată că multe orașe mono-industriale, cu statut de localități defavorizate, au tendința de a reveni la condiția de așezare rurală, mai ales dacă trecerea în categoria orașelor s-a făcut pe baza unor decizii politice și administrative. Astfel, se conturează fenomenul de *dezurbanizare*, de *rururbanizare*.

În condițiile în care administrarea și gestionarea spațiilor rurale și urbane înregistrează aspecte negative, apar deseori rupturi funcționale. Acestea se înregistrează mai ales în cazul așezărilor urbane și se pot desfășura la nivel macrostructural și microstructural, în relație directă cu dimensiunile spațiale și funcționale. Ele pot apărea la nivel teritorial, prin modul de alternare a zonelor funcționale, dar și prin mari contraste de ordin ambiental și arhitectural, ce distrug individualitatea și unicitatea așezării.

1.2. TEORII ALE APARIȚIEI, EVOLUȚIEI ȘI DEZVOLTĂRII AȘEZĂRILOR UMANE

Analiza procesului de apariție și dezvoltare a așezărilor umane a conturat, în timp și spațiu, numeroase teorii.

1.2.1. Teoriile apariției așezărilor umane încearcă să ne ofere explicații asupra modului în care acestea au luat naștere, de-a lungul timpului:

Teoria condițiilor geoclimatice - pune accent pe favorabilitatea spațiilor geografice ce au constituit puncte de atracție pentru aglomerații umane, mai ales prin terenuri fertile, resurse de apă și climat mediteranean (așezările din bazinele hidrografice ale fluviilor Nil, Eufrat, Tigru); de foarte multe ori condițiile geoclimatice au avut un rol determinant în apariția și dezvoltarea așezărilor și au asigurat continuitatea locuirii în același spațiu geografic; în general condițiile geoclimatice au avut un rol major în formarea primelor așezări umane, însă pe măsura dezvoltării tehnologiei rolul lor s-a diminuat.

Teoria schimbărilor sociale progresive - își are originea în evaluările de ordin antropologic și sociologic. Această teorie a fost enunțată pentru prima dată în anul 1950, de Rostow⁵, care încearcă să sublinieze că societatea umană emite alte nevoi și cerințe economice, sociale, culturale cu fiecare etapă istorică parcursă. Accentul este pus pe latura socială, care arată drumul parcurs de la societatea arhaică, tradițională, către modernitate, ajungând la nivelul de consum actual. Această evoluție progresivă a determinat mutații și în modul de apariție și

⁵ Rostow, W.W. (1959), The Stages of Economic Growth, *The Economic History Review, New Series*, 12(1), p. 1-16.

organizare a așezărilor umane, dat fiind faptul că odată cu valorificarea unor game tot mai largi de resurse are loc creșterea veniturilor și, prin urmare, apar și noi cerințe de locuire și confort.⁶

Teoria pieței de produse și servicii. Diviziunea muncii și diversificarea prelucrării materiilor prime au condus la conturarea unor locuri pentru schimburi în natură, la început simple târguri, iar mai târziu adevărate orașe comerciale (orașe porturi maritime și fluviale, orașe situate la intersecția marilor căi de comunicație). Pentru mulți cercetători, existența piețelor comerciale și de servicii este punctul cheie care a dus la transformarea satelor în localități urbane și a asigurat dezvoltarea continuă a acestora. Cu fiecare etapă istorică parcursă această piață de produse și servicii a evoluat de la forme simple, la cele complexe și specializate de astăzi.

Teoria apărării (dezvoltată de istoricul german Ludwig Maurer și economistul Karl Bucher) subliniază faptul că în antichitate, dar mai ales în evul mediu și perioada renașterii au apărut multe orașe cu aspect fortificat, de tip Vauban (ziduri de apărare în formă de stea). Multiplicarea conflictelor dintre statele aflate în formare și consolidare politică, militară și teritorială a condus la apariția unor așezări care să asigure condiții de siguranță pentru populație și bunurile acesteia; ulterior aceste așezări s-au dezvoltat și în afara zidurilor de apărare, nucleele vechi constituindu-se, în perioada contemporană, în centre istorice ale marilor aglomerații urbane.

Teoria deciziei legislative (susținută de filozoful K. Hegel, istoricii G. Below, T. Wright) subliniază că multe orașe au apărut prin recunoaștere și numire oficială (sub aspect juridic), deși de multe ori acestea nu îndeplineau caracteristicile unei așezări urbane. Multe asemenea orașe au fost decretate în perioada societății și economiei de tip socialist.

Cele mai multe teorii legate de apariția și dezvoltarea așezărilor umane au apărut în domeniul istoriei și al urbanismului. Abia în a doua jumătate a secolului XX au început să se contureze asemenea teorii și în geografia urbană și rurală, sub influența școlii franceze de geografie.

1.2.2. Teoriile evoluției dinamice ale așezărilor umane – caracterizează literatura geografică de specialitate care acordă o atenție deosebită analizei spațiilor urbane, orașul constituind un obiect de studiu mult mai interesant prin caracteristicile și prin dinamica sa. Deoarece, de cele mai multe ori, așezările urbane au evoluat din vechi spații rurale, se poate considera că aceste teorii sunt aplicabile și în abordarea comunităților rurale.

Teoria zonelor concentrice - inițiată de americanul E. W. Burges⁷, în 1925, asupra unor orașe din jurul Marilor Lacuri (Chicago), potrivit căreia așezările umane își adaugă, cu fiecare etapă istorică sau treaptă de dezvoltare socio-economică, un nou areal concentric, pornind de la un nucleu central către

⁶ Zamfir, C. (2007), Sociologia societăților în schimbare/sociologia României. Propuneri de noi criterii de evaluare a producției sociologice, *Jurnalul Sociologie Românească*, Vol. 5(2), p. 3-6.

⁷ Burgess, E. (1925), *The Growth of the City: An Introduction to a Research Project*. In: Park, R.E., Burgess, E.W. and McKenzie, R.D., Eds., *The City*, University of Chicago Press, Chicago.

periferii. Această teorie este valabilă și pentru spațiul rural deoarece și satele urmează aceeași tendință de extindere teritorială.

Teoria sectorială - abordată în 1935 de americanul H. Hoyt⁸, în urma unei evaluări atente a circa 142 de orașe americane. Această teorie încearcă să demonstreze că, în realitate, de-a lungul marilor axe comerciale și de transport se conturează zone bine definite sub aspect rezidențial și funcțional. Apar, astfel, sectoare dispuse în alternanță, fiecare concentrând un anumit tip de activitate (zone industriale, rezidențiale, de recreere, socio-culturale etc.).

Modernizarea și multiplicarea continuă a activităților economice și a infrastructurii din spațiul rural aduce în prim plan apariția unor subspații bine definite și în vatra așezărilor rurale, indiferent de vechimea și mărimea acestora.

Teoria nucleelor multiple - apărută în 1945, ca urmare a preocupărilor comune ale lui Ch. Harris și E. D. Ullman⁹, evidențiază faptul că la nivelul marilor metropole există mai multe nuclee polarizatoare bine conturate, ce deservește zone rezidențiale și economice importante. Astfel, rolul vechilor centre istorice se reduce în favoarea existenței altor nuclee ce deservește orașul. Această teorie este aplicabilă spațiilor rurale mari, de tipul comunelor - ce dețin un număr important de sate.

Teoria echilibrului spațial - abordată de W. Alonso, în 1964¹⁰, încearcă să diminueze dezechilibrele ce au apărut în marile aglomerații urbane. Prin intermediul unei ecuații matematice, autorul încearcă să demonstreze relația directă ce există între valoarea reală a terenurilor și poziția, accesibilitatea, suprafața acestora, dependența de mijloacele de transport și cantitatea de mărfuri și servicii ce se realizează. Există mari diferențe între zonele centrale și cele periferice și, prin urmare, apar deosebiri în investițiile directe și în prețurile finale de consum. Acest aspect este evident și în lumea rurală, satele poziționate favorabil având mai multe avantaje și posibilități de dezvoltare decât cele situate periferic și izolate.

Teoria densității așezării (urbane), inițiată de B.J.L. Berry, în 1967¹¹, are în vedere modul de distribuire a densității populației în spațiul construit, în funcție de distanța față de centru și de prezența periferiilor. La baza acestei teorii stă o funcție matematică ce are în vedere și vechimea așezării, dat fiind faptul că păstrarea aceleiași vetre favorabile de locuire aduce cu sine și o creștere continuă a populației. Acest aspect este valabil și în cazul așezărilor rurale, deoarece cele mai vechi sate sunt cele mai stabile și viabile sub aspect demografic.¹²

1.2.3. Teoriile dezvoltării așezărilor umane pornesc predominant de la abordări economice, existența resurselor și modul cum sunt acestea valorificate,

⁸ Hoyt, H. (1939), *The Structure and Growth of Residential Neighborhoods in American Cities De United States*. Federal Housing Administration.

⁹ Harris, C.D., Ullman, E.L. (1945), Building the Future City, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, vol. 242, p. 7-17.

¹⁰ Alonso, W. (1964). *Location and Land Use. Toward a General Theory of Land Rent*. Cambridge: Harvard University Press.

¹¹ Berry, B.J.L. (1967), *Geography of market centers and retail distribution*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

¹² Ianoș, I. (1987), *Orașele și organizarea spațiului geografic*, Editura Academiei R.S.R., București.

dând măsura dezvoltării socio-spațiale și economice. În cadrul acestora se detașează:

Teoria conturilor input-output - apărută după anul 1965, reflectă relația directă între intrările și ieșirile de materii prime, produse semifinite și finite, servicii, rezultate în urma activităților derulate în orice așezare umană. Input-urile exprimă intrările de energie și de materii prime necesare existenței așezării, iar output-urile tot ceea ce rezultă din activitățile ce au loc la nivelul așezării. O situație favorabilă din acest punct de vedere permite o mai bună dotare cu infrastructură generală și edilitară și asigură un standard de viață bun.

Teoria localizării pe bază de costuri - apărută în sec. XIX, în urma cercetărilor lui Weber¹³, Losch¹⁴, Hotelling, arată că de foarte multe ori progresul sau regresul în dezvoltarea regională și implicit al oricărei așezări umane este legată de satisfacerea unei cereri economice și sociale prin costuri reduse. În acest sens sunt luate în considerație costurile de producție, de forță de muncă și de transport, aspecte ce influențează localizarea pe termen mediu și lung a multor unități economice și sociale. Acest fenomen explică mutarea unor unități productive a marilor firme dintr-o țară în alta și dintr-o localitate în alta. În aceste condiții, localitățile ce oferă avantajele cele mai bune asigură o localizare mai puternică a unităților de producție, asigurând venituri suplimentare pentru gestionarea localității, locuri de muncă, precum și realizarea unui standard de servicii urbane foarte bun.

Teoria avantajelor comparative, elaborată la începutul secolului XIX de către David Ricardo, se sprijină pe caracteristicile pozitive ale tuturor componentelor mediului natural și antropic. Aceste particularități pot asigura un avantaj pentru o așezare în comparație cu alta, ce deține mai puține componente favorabile dezvoltării socio-economice. În acest context există așezări care au beneficiat în permanență de posibilități multiple de dezvoltare și altele care pot fi considerate defavorizate din perspectiva unor componente ale mediului natural și/sau antropic. Aceste aspecte pot conduce la dezvoltarea schimburilor comerciale între așezările umane (pentru a satisface cerințele populației) și la dobândirea unei funcții specifice.

Teoria polilor de creștere a fost inițiată de economistul francez F. Perroux¹⁵, în 1950, și dezvoltată de alți economiști din Franța, Germania, SUA între anii 1957-1965. Această teorie pornește de la faptul că, în timp și spațiu, la nivelul oricărei așezări se poate constitui o comunitate economică puternică, alcătuită din mai multe unități de producție de renume și cu înaltă tehnologie, ce pot influența celelalte activități economice și pot contribui la dezvoltarea și modernizarea infrastructurii. Aceste așezări devin treptat poli de creștere, cu impact asupra celorlalte așezări umane învecinate, prin atragerea forței de muncă și extinderea zonelor rezidențiale și de transport. Teoria subliniază necesitatea dezvoltării unei

¹³ Weber, A. (1929), *Theory of the Location of Industries*, Edited by C.J. Friedrich, Chicago, University of Chicago Press.

¹⁴ Losch, A. (1954), *The Economics of Location*, tradusă de către W.H. Woglom, New Haven, Connecticut: Yale University Press.

¹⁵ Perroux, F. (1950), Economic space: theory and application, *Quarterly Journal of Economics*, 64, p. 89-104.

rețele de localități mici și mijlocii, îndeosebi orașe, pentru a diminua presiunile demografice, economice și de mediu asupra marilor metropole.

Teoria relației centru-periferie, abordată de Friedmann¹⁶, în perioada 1965-1975, subliniază faptul că sub aspect istoric și al dezvoltării socio-economice regionale apar zone ce dețin o poziție dominantă și altele care sunt subordonate primelor. Zonele centrale dețin supremația în derularea activităților economice, în atragerea de investiții directe, în dotarea cu infrastructură, iar cele periferice sunt dependente de acestea, având mai puține unități economice și utilități de infrastructură. De multe ori, lipsa unui control asupra zonelor periferice și asupra gestionării problemelor sociale și economice poate determina convulsii sociale, existența unui nivel ridicat de sărăcie, probleme de securitate și siguranță a populației în urma creșterii delincvenței.

Teoria fractalilor - dezvoltată de matematicianul francez Mandelbrot, în 1978¹⁷, un pasionat al teoriilor geometriei euclidiene, subliniază faptul că orice spațiu este compus din mai multe segmente neomogene - denumite fractalii (de la cuvântul de origine latină *fractus*)^{18,19}. Aplicarea acestui concept pune în evidență faptul că există un nivel de „neregularitate” în cadrul fiecărei așezări umane, iar neomogenitatea fractalilor poate determina apariția unor vulnerabilități în dezvoltarea localităților. Această teorie a fost preluată și dezvoltată și de alți cercetători (după anul 1990), pentru a explica disfuncționalitățile acumulate în timp și spațiu la nivelul așezărilor umane.

Teoria configurației urbane, inițiată de francezul G. Ritchot în anul 1977, pune accent pe relația așezării cu cadrul fizic în care se dezvoltă în timp și spațiu. Această teorie evidențiază faptul că structura oricărui habitat urban depinde de caracteristicile mediului geografic, fără să pună accent și pe ceilalți factori care contribuie la definirea structurii și imaginii unei așezări. Diferențierile de ordin cantitativ și calitativ ce caracterizează așezările umane pe glob sunt date de modul în care este exploatat și valorificat mediul geografic, clima și relieful având rolul cel mai important.

Teoria modernizării se conturează după anul 1900; susține că orice așezare umană este supusă unui proces continuu de schimbare și de înnoire. Un rol important îl dețin performanțele din știință și tehnică, care aduc schimbări în proiectarea, dotarea și amenajarea perimetrelor construite, a infrastructurii generale și edilitare. Modernizarea este vizibilă în cazul căilor de comunicație, telecomunicațiilor, confortului de locuire și ameliorarea condițiilor de muncă. Ritmul de înnoire este dependent de nivelul de dezvoltare economică atins de fiecare țară în parte. Fenomenul este foarte dinamic începând cu anii 60-70 ai secolului XX, schimbând mereu aspectul localităților, funcțiunile acestora. Modernizarea este evidentă și în

¹⁶ Friedmann, J. (1969), The future of urbanization in Latin America: some observations on the role of the periphery, *Papers of the Regional Science Association*, 23, p. 161-174.

¹⁷ Mandelbrot, B.B. (1975), *Les objets fractals: forme, hasard et dimension*. Paris and Montreal, Flammarion.

¹⁸ Mandelbrot, B. B. (1997), *Fractals and Scaling in Finance. Discontinuity, Concentration, Risk*, Springer, New York.

¹⁹ Mandelbrot, B.B. (2002), *Gaussian Self-affinity and Fractals*, Springer, New York.

stilurile arhitecturale, în detaliile de mobilier urban și conferă o anumită imagine, oferă o individualitate distinctă.²⁰

Teoria dezvoltării durabile s-a conturat după anul 1980, după publicarea Raportului Brundland, și aduce în prim plan relația directă și indirectă dintre așezări și calitatea mediului înconjurător. În acest context se pune problema planificării dezvoltării așezărilor umane, cu identificarea aspectelor negative, alocarea resurselor și realizarea unei dezvoltării unitare și omogene pentru întreg spațiul deținut. În gestionarea și dezvoltarea așezărilor umane un loc aparte îl deține raportul cost/beneficiu, eliminarea risipei resurselor existente, reducerea formelor de poluare, evitarea degradării ireversibile a mediului ambiant, refacerea zonelor naturale și antropice deteriorate, realizarea unui standard de viață decent și egal pentru toți locuitorii.

Toate aceste teorii arată preocupările existente la nivel mondial pentru găsirea unui echilibru stabil în dezvoltarea așezărilor. Ele sunt legate de politicile macroeconomice și microeconomice care vizează exploatarea resurselor existente, măsurile de restructurare necesare și asigură continuitatea, stabilitatea, viabilitatea tuturor formelor actuale de așezări.

1.3. PRINCIPII GEOGRAFICE ÎN ANALIZA AȘEZĂRILOR UMANE

În abordarea așezărilor umane sub aspect științific sunt utilizate o serie de principii care sunt valabile nu numai pentru geografia umană dar sunt aplicate în tot sistemul științelor geografice. Pe parcursul apariției și evoluției geografiei așezărilor umane, numai un anumit set de principii geografice se pot aplica în orice analiză de acest tip. În acest context, pot fi prezentate următoarele principii:

Principiul cauzalității care are rolul de a pune în discuție factorii determinanți ai modului în care se realizează apariția și evoluția tuturor așezărilor umane, unde datele istorice și de arheologie, economice, de mediu sunt foarte importante, deoarece explică apariția și/sau dispariția unor așezări de pe glob;

Principiul acumulării prin care orice așezare a evoluat spațial, pe aceeași vatră de origine, ulterior extinzându-și perimetrele de locuire. Multe așezări, cu origine în antichitatea veche, greacă și romană, chineză, incașă au apărut pe un anume spațiu geografic care a fost păstrat și care ulterior s-a extins mult în zonele învecinate; astfel au apărut marile metropole de astăzi care cuprind ca puncte de atracție și de cunoaștere culturală vechi centre antice și medievale;

Principiul accesibilității care arată că de fapt orașele au apărut din necesitatea de a beneficia mai ușor de avantajele oferite de mediul natural și de posibilitățile de valorificare mai rapidă a resurselor existente. Rolul minimului efort și asigurarea unor condiții de muncă și de locuit mai bune au condus la creșterea numerică și spațială a așezărilor urbane în timp și spațiu;

²⁰ Zamfir, C. (2007), Sociologia societăților în schimbare/sociologia României. Propuneri de noi criterii de evaluare a producției sociologice, *Jurnalul Sociologie Românească*, 5(2), p. 3-6.

Principiul precauției care se referă la existența unor factori de risc naturali și antropici ce pot limita dezvoltarea și evoluția spațială a unei așezări. În plus, epuizarea sau deficitul pentru anumite resurse conduce la regândirea strategiilor de dezvoltare pe termen mediu și lung. Astfel, existența unui factor seismic activ poate conduce la limitarea construcțiilor pe verticală și respectarea riguroasă a calității și stabilității tehnice a construcțiilor civile și industriale;

Principiul repartiției spațiale prin care orice așezare rurală și/sau urbană are o anumită evoluție pozitivă sau negativă pe termen scurt, mediu și lung. În funcție de dimensiunile demografice, condițiilor de mediu, așezările umane s-au multiplicat sau s-au redus numeric la nivelul continentelor, regiunilor, țărilor. Astfel, se pot pune în evidență spații geografice cu anumite particularități cu dinamică accelerată a localităților urbane și rurale, mai ales în țările în curs de dezvoltare;

Principiul corelației care are un rol major în analiza tuturor așezărilor umane, dat fiind faptul că sunt luate în considerație favorabilitatea spațiului geografic, resursele naturale exploatabile, poziția față de marile axe de transport și comerciale, evoluția datelor demografice, economice, culturale care particularizează anumite aspecte de dinamică, de structură sau de repartiție geografică. Astfel, anumite date referitoare la unele schimbări climatice, de degradare a condițiilor naturale, poate explica de ce în decursul istoriei, multe așezări au fost părăsite, devenind adevărate ruine, cu valoare istorică, urbanistică și culturală;

Principiul paralelismului care își are originea în domeniul sociologiei și care arată că sub influența unei game similare de factori se pot înregistra fenomene și aspecte cu valori numerice identice, referitoare la așezările umane; abordarea așezărilor umane prin prisma acestui principiu arată apropierea și diferențierile dintre așezări sub aspect istoric, spațial, urbanistic, social, economic, cultural, element care conferă o identitate proprie sau apropiată de alte așezări umane existente pe glob;

Principiul ordonării și sistematizării sprijină în mod deosebit modul în care sunt utilizate datele statistice și informațiile generale și de detaliu ce privesc așezările umane. La nivelul organismelor internaționale și naționale sunt adunate date și informații referitoare la existența și dezvoltarea așezărilor umane care au drept scop stabilirea unor strategii generale și naționale în politicile de urbanism și amenajare a teritoriului. Scopul final al acestui principiu este acela de a crește calitatea habitatului, în general, și de a permite dezvoltarea durabilă a tuturor așezărilor umane de pe glob;

Principiul integrării geografice sprijină abordarea științifică pornind de la aspecte generale la cele de detaliu și invers. În acest context un rol major îl are deținerea unui volum important de date geografice care să poată determina o asemenea generalizare sau particularizare a unui fenomen demografic în raport cu determinarea sa spațială. Astfel, configurația reliefului, particularitățile sale, caracterul climei, resursele de apă, elementele de vegetație și de faună, resursele minerale sunt elemente care analizate împreună ne conferă ideea de favorabilitate în apariția și dezvoltarea așezărilor umane;

Principiul delocalizării ce exprimă mutații ale unor obiective economice, sociale, culturale etc. dintr-o zonă în alta pe principiul modernizării și satisfacerii nevoilor populației. Acest principiu stă la baza acțiunilor de sistematizare și

amenajare a teritoriului și influențează foarte mult evoluția și dezvoltarea spațială a localităților urbane și rurale. Astfel, multe unități industriale sunt delocalizate din perimetrele centrale și aduse în zone periferice, pentru a evita o aglomerare a circulației și de a diminua efectele de poluare asupra zonelor rezidențiale;

Principiul refacerii și reconstituirii ce stă la baza tuturor demersurilor politice, economice, culturale de a păstra elemente valoroase din patrimoniul construit; acest aspect presupune demararea unor acțiuni menite să conserve anumite centre istorice, clădiri vechi cu statut de monumente istorice. Toate inițiativele derulate pe baza acestui principiu au menirea de a multiplica funcțiile economice, sociale, culturale ale orașelor și satelor. Un exemplu concret este acela al recunoașterii statutului de capitală cultural europeană;

Principiul ierarhizării care pe baza unor criterii cantitative și calitative realizează anumite construcții conceptuale prin care determină importanța localităților urbane și rurale. Practic, pe baza acestor criterii se face o evaluare a așezărilor umane sub o multitudine de aspecte și se determină în final o tipologie clară a acestora. Astfel, există ierarhii și tipuri de mărime după numărul de locuitori, suprafață, structură funcțională și urbanistică etc.

Principiile sunt cele care conferă oricărei științe anumite funcții specifice exprimate prin caracterul explicativ, rezumativ și predictiv. În plus, acestea asigură trecerea de la o primă cercetare cu caracter empiric către una cu caracter științific. În condițiile în care fenomenele demografice evoluează diferit în plan spațial, aplicarea principiilor asigură analize coerente, realiste, cu eliminarea aspectelor nesemnificative.

1.4. SPAȚIUL GEOGRAFIC

Spațiul geografic este *un spațiu particular*, de mare complexitate și dinamism, în care se realizează funcția cea mai semnificativă și originală a Terrei - și anume - funcția biotică, sub toate formele și treptele ei de evoluție. El exprimă *o realitate obiectivă*, care se raportează la un sistem de unități taxonomice superioare (spațiul terestru, sistemul solar, spațiul cosmic) și conține ideea de organizare sistemică, cu o serie de subsisteme (subspații).

În cercetările geografice actuale se utilizează frecvent noțiunea de spațiu geografic ca *o categorie operațională fundamentală* cuantificabilă, care înglobează întreg ansamblul de componente și de relații între componentele geografice ale unui teritoriu, indiferent de mărimea sa. Într-un mod foarte simplificat, *spațiul geografic ar putea fi redus la un spațiu multidimensional*, cu un număr mai mare sau mai mic de componente și o serie de relații stabilite între acestea, cărui i se poate asocia o structură algebrică sau un graf – ușor asimilate de majoritatea domeniilor implicate în organizarea spațiului geografic.

În literatura geografică internațională și românească, noțiunea de spațiu geografic este de dată relativ recentă (din anii '60) și aparține unei noi etape în dezvoltarea geografiei moderne. *Geografii francofoni* consideră spațiul geografic ca fiind suprafața terestră utilizată și amenajată de societate, apreciată ca materia

primă pe care societatea o prelucrează.²¹ Autorii volumului²² „Les mots de la géographie” apreciază că spațiul este un produs social și că „... nu există spații naturale, ci doar ansambluri de elemente fizice, componente ale spațiului geografic”. Se acceptă ideea că spațiul geografic este un *spațiu formal* construit de geografi, o construcție mentală particularizată, proprie fiecărui geograf.

Geografii anglofoni văd în spațiu un mijloc de producție (forță de producție), el afectând prin morfologia sa performanța economică.²³

Opiniile menționate, deși aparțin în exclusivitate geografilor, converg spre ideea că „spațiul este construit social”, fiind un efect al relațiilor sociale, dinamice și instabile, deci un produs social – „uitând” de încărcătura naturală a spațiului, de dubla sa natură, socială și fizică.^{24,25} Ori, tocmai componentele naturale, condițiile fizico-geografice ale spațiului sunt acelea care creează favorabilități sau devin factori restrictivi în dezvoltarea și expansiunea activităților economice, în conturarea spațiilor sociale.

Spațiul geografic poate fi considerat un rezultat al suprapunerii unor spații specializate care, la anumite niveluri, se ordonează în sisteme. Spațiile specializate sunt fie spații naturale (spațiu montan, deluros, de câmpie; sau forestier, stepic, deșertic etc.), fie spații sociale sau economice (spații de muncă, de consum, socio-culturale sau industriale, comerciale, agricole, etc.).

Spațiile de muncă sunt spațiile organizate pentru și prin activități de producție. De fapt, toate activitățile de producție necesită un anumit spațiu natural și organizează pentru nevoile lor o serie de spații social-economice.

Fiecare activitate are propriile nevoi legate de spațiu. Agricultură este exemplul de activitate care necesită spații vaste, în ciuda proceselor tehnologice considerabile, cea mai mare parte a grupurilor umane care se consacră agriculturii rămân dependente de spațiul în care s-au instalat. Producția agricolă contribuie la organizarea unei serii de spații specializate. De la spațiul construit la spațiul de piață, spațiul agricol utilizat, spațiul de aprovizionare se ordonează multiple spații de muncă.

Activitățile industriale utilizează mai puțin spațiu, dar organizează o rețea spațială foarte complexă. În afară de acapararea clădirilor, a arilor de stocare și a căilor de acces, care formează spațiul de producție, uzina organizează în jurul ei spații financiare și comerciale, de aprovizionare și de comandă, un „bazin” de forță de muncă.

Activitățile terțiare au drept particularitate necesitatea fluxurilor de bunuri și de persoane, care pot fi atât distribuitori, cât și consumatori ai bunurilor și serviciilor. Activitățile de distribuție a bunurilor și serviciilor conturează arii de mărime și stabilitate diferite, polarizate în jurul unui centru.

²¹ Isnard, H. (1978), *L'espace géographique*, PUF, Paris, Capitolul L'espace géographique comme produit social, p. 24-53.

²² Brunet, R., Ferras, R., Théry H. (1992), *Les Mots de la géographie. Dictionnaire critique*, Paris / Montpellier: La Documentation française / RECLUS.

²³ Benko, G., Dunford, M. (ed.) (1991), *Industrial change and regional development*, Nelhaven Press, Londra.

²⁴ Mihăilescu, V. (1968), *Geografia teoretică*, Editura Științifică, București.

²⁵ Ianoș, I. (1987), *Orașele și organizarea spațiului geografic*, Editura Academiei R.S.R., București.